

Válság után – higgadt kritikák

László Csaba: Crisis in Economics? Studies in European Political Economy
(Csaba László: Közgazdaságtan válságban?)
Tanulmányok az európai politikai gazdaságtan köréből – Angol nyelven)
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 266 o., 4500 Ft

Vajon van-e valaki, aki meg merte volna kérdőjelezni a közgazdasági elmélet és a gazdaságpolitikai gyakorlat közötti jobb megfeleltetés iránt tett erőfeszítések jelentőségét? Aligha. Az elmúlt két év földrengésszerű válságfolyamatai, amelyek megrázták a pénz-, a munkapiacokat és a makrogazdasági teljesítményeket, újabb muníciót adtak azoknak a bírálóknak, amelyek megkérdőjelezik a közgazdaságtan mint tudomány valódi értékét is. Ezek a kritikai nézetek ráadásul a szakma kiemelkedő fórumain, vezető folyóiratokban is mind több helyet követeltek maguknak. Csaba László az Akadémiai Kiadó által gondozott új könyvében, a világgazdasági válság erőteljes nyomatékával a háta mögött, csatlakozik a szakmát ilyen irányból kritizálók táborához. Feltesz néhány, a szakmát érintő általános, egyben kifejezetten nehéz kérdést, és számos, bevettnek gondolt elméleti tétel gyakorlati alkalmazhatóságát illető konkrét kétséget is megfogalmaz. A kötet a kritikai hangvétel dacára minden kétséget kizáróan üdítően friss szemléletet és számos új megállapítást kínál a közgazdaságtan zavarba ejtően komplex világában. Válság idején a tengernyi mértékadó irodalomban a gyors eligazodás különösen megnehezül, ezért ez az iránymutatás igazán értékesnek nevezhető. Az 1929–1933-as világgazdasági válság drámája ugyan nem ért el bennünket, de dermesztő események voltak bőven, amelyek mind a korábbi nagy zuhanások veszélyeire emlékeztettek. Nyilvánvalóan olyan időket élünk, ahol a megfelelő történelmi perspektíva, a közgazdaságilag letisztult, egyben módszertanilag kikezdhethetetlen ítéletalkotás igen fontos értéket képvisel. A válsággal kapcsolatban napvilágot látott hír- és elemzői zuhatagban pedig különösen. A szerző nem rejti véka alá határozott véleményét, hogy a tankönyvi tételek, valamint a politikusi-döntéshozói ígéreték és a választói remények közötti – mondhatnánk úgy is, hogy az elmélet és a valóság közötti – hatalmas szakadék különösen áthidalhatatlannak látszik a globális gazdasági folyamatok tárgyalása során. A globális kérdések tekintetében egységesnek, vagy legalábbis kiforrottnak tekintett nézetrendszer, hogy metodológiáról ne is beszéljünk, amelyben jó

szívvel megbízhatunk, ilyen – s ebben *Csabával* nyugodtan egyet érthetünk – nem létezik. Ebben a tudományos szempontból is meglehetősen (v)álságos helyzetben kínál szakszerű eligazítást és belátható reális kutatási perspektívákat *Csaba László* munkája, amikor áttekinti és kritikailag elemzi a mértékadó modern makro-ökonómiai posztulátumok, a gazdasági integráció, a globalizáció, a növekedés és a fejlődés néhány fontos témakörében meghatározónak tekintett „main stream” állítás relevanciáját a valóságos történesekkel való összevetésben. Az erősen kritikus hangvétellel a zárt, elméleti absztrakcióktól, a modell alapú gondolkodás általában történelmi-kulturális eseményektől való elvonatkoztatásával szembeni erős kétségeit fejezi ki a szerző, különösen, amikor a zárt modellek előrejelző képességéről van szó. Ez az analitikus leegyszerűsítésekkel szembeni markánsan kritikus felfogás, a társadalmi-gazdasági folyamatok történelmi-kulturális beágyazottságában való erős meggyőződés jellemző a szerző véleményformálására szinte az egész könyvben.

Előjáróban elmondható, hogy a kötet nem kínál könnyű olvasmányt. A fejezetek java része feltételezi az egyes területeken az átlagosnál jóval nagyobb jártasságot, a mértékadó irodalom legalább kivonat (absztrakt) szintű ismeretét. Akik viszont ennek a házi feladatnak a birtokában vannak, azok izgalmas, helyenként vibráló szellemi élményben részesülnek. Vitathatatlan, *Csaba László* legjobb formáját akkor mutatja, amikor az EU-bővítés körüli teljesen új értelmezéseket, perspektivikus felvetéseket gazdag tárházat kínálja. Ha politikai-gazdaságtani elemzésről van szó, a szerző – amint azt tőle korábban is megszokhattuk – nem okoz csalódást. Most sem. A könyv szinte egészére jellemző a nagyfokú tematikus integráltság és a szintetizáló készség, amely nyomán látszólag egymástól távolinak tűnő kérdések, tények, módszerek egymással összekapaszkodva egységes egészzé tudnak összeállni és érdekes új mondanivalót nyújtani. Az alábbi recenzió nem kíván kimerítő jelleggel foglalkozni az összes, a könyvben külön fejezetekben részletesen tárgyalt kérdéssel, csupán azokat a reflexiókat tartalmazza, amelyeket jelen szerző az átlagosnál is fontosabbnak gondol.

A bevezető fejezetben a könyv élénk diszkusszióval indul, ami azonnal megragadja az olvasó figyelmét, mert a téma nem hétköznapi: „*Miért lehet fontos az európai politikai gazdaságtan egy amerikanizált diszciplínában*” – teszi fel a fogas kérdést a szerző. A gazdaságfilozófiai fogantatású fejezet meggyőzően érvel először arról, hogy a metodológiai kizárólagosság egyáltalán hogyan juthatott érvényre; illetve hogy miért érdemesebb egy sokkal inkább kiegyensúlyozott és metodológiai értelemben is sokszínűbb közgazdaságtan művelése a válság utáni korszakban. Az úgynevezett metodológiai pluralizmus irányát támogató érvelések mögött leginkább *Frydman és Goldberg* [2007] cikke szerepel – *Csaba L.* érvelését alátámasztó alapmunkaként –, amelyben a szerzők azt hangsúlyozzák, hogy a közgazdaságtani elemzések modern irányzatainak egyik legnagyobb hibája a mikroökonómiai alapon nyugvó kizárólagosság, illetve amely a kutatómunka eredményességének egyértelműen az előrejelző képességét jelölte meg. Nos, ez a kritika a jelenlegi válság-folyamatok, illetve az előrejelzés kifejezetten súlyos nehézségei okán egyértelműen

támogatásra találhat (33. o.). Valóban nehéz nem látni a jelenlegi válságnak azt a pusztító hatását, amelyben azonnali és gyors büntetéseket osztott mind a munkaerőpiacokon (emberek milliói veszítették el az állásukat), mind a vállalati szférában, mind a kormányok háza táján. A válságdiagnózisok megbízhatósága és a válságkezelési képesség hosszú ideig megkérdőjeleződött. Arról nem is beszélve, hogy a beavatkozás módja, illetve annak közgazdasági, nevezzük így, tételszerű alátámasztottsága szintén enyhén szólva is problematikus volt. A válság azt is megmutatta, hogy a hagyományos közgazdasági kutatások eredményeire való támaszkodás mind kevésbé lehet eredményes. Leginkább azzal van/volt a baj – és ebben egyetértünk a szerzővel –, hogy a racionalitási elv a gondolkodás helyettesíthetetlen pilléreként egyre inkább megkérdőjeleződött. A racionalitási posztulátum csődje valóban nyilvánvalóvá vált a legutóbbi pénzügyi válság során, amennyiben például a hatékony pénzügyi piacok elmélete teljesen nyilvánvalóan veszítette el megbízhatóságát, tudniillik azt, hogy ha az árakban mindig minden információ benne van, annak csak az értelmezése körül vannak problémák, nos akkor miért a nagy zuhanás? A jelenlegi válságban – állapítja meg meggyőzően *Csaba* – sem az információ mennyisége, minősége, sem azoknak az értelmezése nem vezetett valamilyen tartható egyensúlyi ponthoz. Ez az értékelés a hatalmas veszteségek tükrében aligha vitatható. A hatékony piacok elméletének, doktrínájának tarthatatlansága ugyanakkor sokak számára már jóval a válság előtti pillanatban is nyilvánvalóvá vált. Ezek közé tartozott *Soros György* is, aki a saját meglehetősen eredeti reflexivitásfelfogásával már a kilencvenes évek közepén felhívta a figyelmet a globális tőke- és pénzpiacok viselkedésének anomáliáira, illetve a szabályozási keretek, intézmények és sztenderdek gyengeségeire (*Soros*, 2006). Kiemelt elméleti jelentőségű *Csaba Lászlónak* azon állásfoglalása, amelyben a Nobel-díjas közgazdászt idézi (*Akerlof*, 2007, 27–29. o.), mondván, a neves kutató is odáig ment, hogy az úgynevezett pozitív közgazdasági paradigma kizárólagosságát kívánja megszüntetni, amelyben csak a statisztikai hipotézis tesztelése válhatott egyeduralmúvá, és amelyből akár a különleges esetek tanulmányozása, akár az anekdotikus ténytársulás teljes mértékben kizárásra került. Ellene szól továbbá ugyanennek a statisztikai tesztelés alapú tendenciának az is, amely a nem lineáris dinamika elterjedését hozta a fizikában, a matematikában, a biológiában, a kémiában és a meteorológiában, sőt később a pénzügyi közgazdaságtanban is. A tudományos eredményt csak akkor tartotta elfogadhatónak, hogyha az alkalmazott modell előrejelző képessége jól meghatározott kvantitatív keretek között marad. Nos, *Akerlof* nagyszerű meglátása és *Csaba* hivatkozása nyomán valóban nem biztos, hogy az előrejelző képesség az igazi tudományos teljesítmény egyetlen mértéke. (41. o. – saját kiemelésem: *M. I.*)

Ha megpróbáljuk megragadni azt a hozzáadott értéket, amely *Csaba L.* kimerítő áttekintéséből kinyerhető ebben a nagyon fontos tudományos filozófiai témában, akkor talán a következő konklúziót vonhatja le az olvasó: a korábbi megállapítások érvényessége mellett *Csaba L. Colander et al.* [2007–2008] véleményével ért leginkább egyet, amennyiben a jelenlegi főáram megváltoztatására – legalábbis közép-

távon – nem számíthatunk. Egy a T. Kuhn-i értelemben vett paradigmaváltás szintén nem látszik, tehát az, hogy a módszertani közelítésekben lényeges pluralizmus valósul meg. Ugyanakkor máris jelentős változások kezdeteiről is be lehet számolni, amennyiben, ahogy erre Csaba hivatkozik a 43. oldalon, már megjelent például Robert Solow Nobel-díjas önéletrajzát módosító saját megállapítása, amely szerint a gazdasági növekedés elméletében is mindinkább meghatározó válik majd az ún. történeti szemléletmód. Ezt a jelentős trendváltozást maga a könyv is jól érzékelhetően dokumentálja. Összességében a metodológiai pluralizmus megjelenését sürgető álláspontokról a szerző véleménye, hogy noha a 19. századi ideálhoz, az ún. nagy társadalomtudományokhoz való visszatérés meglehetősen valószínűtlen, maga az igény a metodológiai innovációkra a közgazdaságtanban is mind nagyobb, és az igény kielégítése nem merülhet ki a matematikai formalizmussal jellemzett interpretációk területére. Talán ennél is fontosabb, hogy az új meglátások és tudományos felvetések – amelyeket a válság minden tekintetben felerősített és előtérbe tolt – szerint a racionalitás axiomatikus szemlélete, továbbá a veszteségek és nyereségek szimmetriája aligha a tartható tételek közé sorolható. Ezzel a meglátással is nehéz lenne vitatkozni.

Átalakulás vagy spontán rendezetlenség – ezt a címet viseli az átalakulások utáni új és régi Európát tárgyaló következő fejezet, amelynek alaphipotézise, hogy noha a közösségi választások rendkívüli jelentősége nem változott az intézményi reformok és politikák alakításában, hosszú távon azonban ezeknek a jelentősége mégiscsak csökken. Ráadásul annak ellenére, hogy a rendszerváltás és a politikai gazdaságtani reformok elméletével foglalkozó irodalomnak ez volt sokáig a legfontosabb állítása (54. o.). Ennek a közösségi választások jelentőségének a csökkenéséről értekező álláspontnak a megerősítésére Csaba Hayek bölcsességét hívja segítségül, amely szerint a rendszerbeli átalakulás sokkal inkább emberi cselekvések következményeiként értékelhető, semmint az ember szándékai és elkötelezettsége alapján (*Systemic transformation is the outcome of human action, not human deliberation*). Amikor meg kell magyarázni azt, hogy miért alakultak ki a poszt-kommunista országokban egymástól jelentősen különböző fejlődési utak, akkor Csaba alapvető ellentétben áll az összehasonlító gazdaságtani irodalom korábbi posztulátumaival. A szerző számára a múlt mint olyan sem azonnal, sem közvetlenül nem meghatározó minden értelemben a jövőbeli fejlődési utak számára, ahogy azt például a kapitalizmus variációi (varion of capitalism, voc) szakirodalmában tárgyalják. A kialakított társadalmi, gazdasági koordinációs mechanizmusok válfajait – a szerző szerint – úgy kell értelmeznünk, mint az egymással versengő modellek egyedi jellegzetességeit, sokkal kevésbé úgy, mint az egyébként azonos szerkezetű piacgazdaságok egy-egy variációit, ahogy azt például Iversen 2005-ös munkája is megerősíti. Jelentős különbség fog mutatkozni a normatív kialakított és a ténylegesen előre jelzett fejlődési utakban mind kvantitatív, mind kvalitatív értelemben. Ennek szerencsétlen következménye lesz az is Csaba László szerint, hogy a kelet-közép-európai növekedés nem fogja követni azokat az optimista előrejelzési utakat,

amelyek a növekedési modellek feltétel nélküli elfogadásából, az úgynevezett konvergenciahipotézisből következnek. Mindezek alapján nem sok jó hírrel szolgál a szerző a kelet-európai térség döntéshozóinak szabadságait illetően, amennyiben megállapítja, hogy még hosszú idő telik el addig, amíg olyan tiszta választási és döntéshozói helyzetek alakulnak ki, amelyekről a rendszerváltozás hajnalán sokan álmodtak. Az egyéni és intézményi viselkedési normák és tradíciók kitérő, hezitáló magatartása még sokáig jellemzője lesz a kelet-európai térségnek. Némi hiányérzetet kelt, hogy ennek a visszahúzó erőnek, magatartásnak a kompenzálására nem kínál iránymutatást a szerző.

A negyedik fejezetben, amelynek címe: *Az új típusú makroökonómiai populizmusok okai és következményei* – a szerző megpróbálja kibogozni és azonosítani azokat a tényezőket, amelyek megmagyarázzák a 2004 utáni európai uniós csatlakozás kisiklásait, legalábbis a makroökonómiai teljesítmények tekintetében. Természetesen a legérdekesebb a hazai olvasó számára az, amit ebben a sajátos a makroökonómiai populizmust felfedező felfogásban a szerző Magyarországról kíván mondani. Meggyőzőnek tűnik az érvelés, amely szerint Magyarország fokozatosan rácsúszott a stagnáló kontinentális modellek útjára, abba, amelyeket Olaszország, Franciaország és Németország tapasztalt meg, ahol ugyanis a politikai és gazdasági realitások igen gyakran ütköztek. A stagnálás azonban, tekintve a magyarországi jóval alacsonyabb termelékenységi és hatékonysági szinteket, aligha engedhető meg Magyarország számára. De az úttévesztés magyarázata *Csaba* számára így is nyilvánvalónak tetszik. Ha az a kérdés, hogy hogyan történhetett ez meg Magyarországgal, a szerző válasza meglehetősen egyszerű: *az igazán kemény választásokat a kormányzó pártok két évtizeden át elodázták*, amelynek végeredménye (*Csaba* által *Jean-Paul Sartre-t* idézve): *a nem választás is választás, a nem cselekvés pedig drámai végkifejlettel jár*. Ebben a kontextusban aligha lehet meglepetés a magyar makroökonómiai teljesítmény súlyos romlása és az európai uniós tagokkal szemben korábban meglévő relatív pozícióknak a lemorzsolódása, hogy a világfórumon nyilvántartott tíz vezető országhoz képest tovább romló pozícióinkról ne is beszéljünk. A növekedést és annak tartósságát leginkább elősegítő tényezők: a tőkeberuházás, a kutatásfejlesztés és az európai uniós alapok hatékony felhasználása rendre elmaradtak, és nem működhetek sok elvesztegetett éven át a gazdasági növekedést serkentő erőként. Sovány vigasz, hogy a makroökonómiai kisiklások tekintetében mások, így a balti országok, Lengyelország, a Cseh Köztársaság és Szlovákia sem említhetők pozitív példaként, mert ők is beleilleszkednek abba az általános megállapításba, amely az elrontott makroökonómiai politikákra vonatkozik. *Csaba* jó összefoglalóját kínálja azoknak az úttévesztési, illetve hibás politikai lépéssorozatoknak, amelyek ehhez a mára egyértelműen látszó, negatív, növekedést veszítő és tartós munkanélküliséget, egyben külső és belső deficiteket mutató trendhez vezettek. A szerző által összegyűjtött közös jegyek az alábbiak: a kormányzó pártok tartós dezintegrációja, a társadalmi újraelosztás előre-hátra rángatása, irányvesztése. A hagyományos büntesd és biztasd mechanizmusok hosszú távú hatásai

teljesen elvesztek, az Európai Unió mint külső fegyelmező ágens szintén nem tudta betölteni ezt a szerepét, részben saját belső átalakítási, illetve vezetési válságai miatt. Mindegyik országra egyöntetűen jellemző volt a hitelesség, az átláthatóság és a társadalmi-gazdasági folyamatok ellenőrizhetetlensége, amely ráadásul populista diskurzusokkal vegyült. Ilyen, kevésbé nyilvánvaló, azonban fontos közös jegy Kelet-Európában a monetáris politika feletti ellenőrzés elvesztése, amely tartós egyensúlytalanságokhoz, külső és belső eladósodottsághoz vezetett, ráadásul az euró bevezetése számos helyen keltett hamis biztonságérzetet (110–111. oldal). Különösen figyelemre érdemes a szerzőnek azon konklúziója, amely teljesen ellentétben áll az európai uniós bővítés szakirodalmában megtalálható megállapításokkal, amelyek rendre hangsúlyozzák az európai uniós tagság növekedésre gyakorolt pozitív hatásait. Nos, ezekre *Csaba L.* nem talál meggyőző és adatokkal bizonyítható összefüggést; nem látja igazoltnak a neoklasszikus növekedési és konvergenciális teóriákkal nem megmagyarázható hirtelen növekedési és konjunkturális visszaesést, olyat, amelyet ráadásul szerkezetileg determinálnak nevezhetünk. Nem kizárólag a külső környezet és a külső befogadó piacok tehetők felelőssé a növekedés visszaeséséért; ez tehát mint tipikus védekezés nem állja meg a helyét *Csaba* érvelésében. Ugyanígy a külső horgony szerepe sem, amely az európai fizetőeszköz bevezetése által semmiképp nem tekinthető csodaszernek, olyannak, amely majd meg fogja oldani a felelős, időben megtett és kellő információ birtokában meghozott gazdaságpolitikai lépéssorozatokat, olyanokat, amelyek egyébként a kutatási outputokban megtalálhatók. Ezt úgyis fogalmazhatnánk, hogy nem a helyes receptek és gazdaságpolitikai lépéssorozat azonosításának a hiányával van dolgunk, hanem éppen azok alkalmazásának az elodázásával (113. oldal) – fedem fel én (*M. I.*) az implicit mondanivalót.

Vajon lehet-e ezek után csodálkozni azon a kérdésen, amelyet az ötödik fejezet fogalmaz meg, hogy ti. a túl korai bővítés után milyen hosszú konszolidációs periódus szükségeltetik egyáltalán. Ez ugyanis e fejezet legfontosabb kérdése. A választ tekintve *Csaba* lényegében a szkeptikus álláspontot foglalja el, és szkepticizmusában jelen referátornak lényegében osztoznia kell. A sok vélt vagy valós ok közül, amelyet az euroszeptikusok hajlamosak hangsúlyozni, van néhány, amelyet ténylegesen nem lehet ignorálni. Tudniillik azokat, amelyeknél a túlzott optimizmus volt a jellemző, tehát például az a felfogás, hogy a régi tagok által proponált fiskális ortodoxia vagy piacalakító neoliberais reformok majd meghozzák a gyümölcsüket, nos ez nyilvánvalóan téves feltevés volt; mint ahogy az is, hogy a meglehetősen népszerű fogyasztás vezérelte fellendülés majd eltűntetheti a nagy volumenű külső és belső egyensúlytalanságokat. A stagnáló gazdasági reformoknak és azok elmaradásának, illetve átalakításának multikauzális jellege nagyon valószínűvé teszi, hogy a 2000-es évek elején gondolt felzárkózási kísérletek, illetve felrajzolt pályák, amelyek a keleti csatlakozást kísérték, sokkal elnyújtottabbak és jóval rögzöttebbek lesznek, mint gondolták/gondoltuk. Konkrétan, az európai közös pénz és a közös

valutáris övezet kritériumainak teljesítése sokkal tovább fog tartani, legalább egy évtizeddel – becsüli a szerző.

Újjászületés vagy minden probléma szőnyeg alá söpörve? Megálmodott és röviden látott valóság. Ezt a címet viseli a hatodik fejezet. A legfontosabb megállapítás meglehetősen földhöz ragadt és kevésbé érdekfeszítő, legalábbis a címhez képest, amennyiben Csaba állítja, hogy az Európai Unió a számos aránytalanság és inkonzisztencia ellenére sikeresen birkózott meg a háromlépcsős bővítés feladatával (138. oldal). Függetlenül attól, hogy ez az állítás mennyire megy szembe az euroszeptikus tónussal, továbbá hogy az Európai Unió maga is jelentős krízisen megy keresztül, a végső konklúzió pozitív és előretekintő. Mindazonáltal a szerző nem ringatja sem magát, sem olvasóját abba a hitbe, hogy az Európai Unió valóban federális övezetté való átalakítása igen-igen közel van, és emlékeztet, hogy a tényleges „federális eszköztár” a GDP 1 százalékának a nagyságrendjében van. Már csak ezért sem áll meg az a nézet, amely szerint egyszerűen több pénz elköltése növelni fogja a releváns és hatékony politikák látható eredményeit a 27 tagú integráció számára (145. o.). A hatékony és jó irányba mutató politikák igazi mértéke nem az elköltött GDP-arányos közösségi költségvetésekkel mérhető a legjobban. Ezt az állítást szintén igen nehéz lehetne vitatni.

A hetedik fejezet „az EU jövője alacsony és magas rendű politikák között” azt a rejtvényt próbálja megfejtetni, amely az EU sodródásának megállítását jelenti a magas, illetve az alacsonyabb szintű politikák között, az előbbi a közösségi joganyag érvényre juttatását jelenti, míg az alacsonyabb szintű politizálás az átlagos szavazó meghódítását jelenti a különböző társadalmi, gazdasági, politikai lépéssorozatok által. Ez utóbbit nevezi euroszepticista kormányzati (nemzeti) politizálásnak. E kétfajta szint közötti sodródást Csaba *L. – találón – Shakespeare-t idézve „Tévedések vígjátékának”* nevezi, amelyben – legalábbis a végeredményt tekintve – tényleg nem lehetnek illúzióink. Az Európai Uniót nem ezért hozták létre, és alapcélkitűzése nem a fejlődésbeli és fejlettségbeli eltérések kiegyenlítése. A közösség büdzséje mindenképpen jól kifejezi ezt, hiszen a GDP 1–1,5 százaléka között mozoghat, ez az összeg nyilvánvalóan alkalmatlan jelentős növekedés elindítására, illetve annak kiegyenlítő mechanizmusokba való csatornázására. Miután az Európai Unió pénzét leginkább kompetitív árkinálói mechanizmusokon keresztül osztják ki, tehát nem úgy, mint a közös agrárpolitikában, ezért a kiutalt összegek semmiképp nem tekinthetők úgy, mint eredendően definiált jogosultságok. Miután a strukturális alapokat is számos célra használják fel az oktatástól a környezetvédelmen át a regionális fejlesztésekig, ezen alapoknak nem szánhatunk olyan szerepet, amelyek a konjunkturális völgyeket lennének hivatottak kiegyenlíteni és konjunktúrát ösztönözni. A szerzőnek ez a meglátása a mai válságos helyzetben különösen nagy jelentőségű, hiszen a 2008–2009-es években Európa-szerte az üzleti ciklus völgyeinek gravitációjában jártak a gazdaságok. Csaba újra és újra emlékeztet arra, hogy az Európai Unió nem alkalmas arra, hogy a tagországokra, ráadásul a vonakodó tagországokra ráerőltesse akaratát és szabályait. Ezért figyelmeztet is, hogy *komoly meg-*

figyelő nem találhat nevetséges EU-szabálypenetrációt Magyarországon sem, ellenében az ezzel kapcsolatos népszerű téves interpretációkkal, illetve nem igazolható európai uniós tagságunk kizsákmányoló természetét. Éppen ellenkezőleg, a szerző megmutatta, hogy akár az átlagos szavazó, akár az utca embere számos helyen és jól dokumentálhatóan profitál az európai uniós sztenderdekből, legalábbis akkor, ha az összehasonlítás egy teljesen világosan posztkommunista környezetet vesz alapul. Világosan leszögezi, hogy az Európai Unióval kapcsolatos panaszok egyrészt makroökonómiai értelemben lényegtelenek, másrészt vagy egyszerűen hibásak, nem lehet tehát a saját hibáinkért az Európai Uniót hibáztatni (173. o.).

A nyolcadik fejezet az európaizáció folyamatával és a gazdasági átalakulással foglalkozik, a politikai gazdaságtani perspektíva kiválóan érzékelteti, hogyan tudta az alkotmányozás folyamata a gazdasági folyamatokat befolyásolni és az intézményi szerepvállalás hatékonyságát növelni. Az európaizáció fogalma alatt *Csaba L.* azt a túlértékelt ígéretet látja tovaröppenni, amelyben legalábbis a tudományos körökben készülő, az elmúlt 20 évben napvilágot látott elemzések axiómaként kezelik azt a tényt, hogy az európaizáció egy, az összes tagország számára működő olvasztótégelyként fog funkcionálni. Ebben a felfogásban az új tagok számára a rendszer-változás az európai folyamatok tükörcsképeiként fog majd megjelenni. Nos, ez az axiomatikus megközelítés nem váltotta be a tudományos igényű tesztelhetőséggel szembeni kritériumok alapján az ígéretet. Ugyanakkor az alkotmányozás új politikai gazdaságtani értelemben valóban bizonyos mértékben segíti a gazdasági teljesítményt számos csatornán át. Noha a gazdaságpolitika egyik fő pillére, a monetáris politika is jelentős pozitív impulzusokat kaphat a központi bankok, illetve az Európai Központi Bank és intézményei közötti megfelelő munkamegosztástól, a felülről lefelé irányuló európai pénzügyi rendszerben kialakult ellenőrzési mechanizmusok azonban nem tudtak semmilyen jelentős hatást gyakorolni a nemzeti költségvetési politikára vagy az azokkal kapcsolatos törvénykezésre (185. o.). Nem lehetnek illúzióink afelől – állítja *Csaba* –, hogy az EU még mindig sokkal inkább szuverén államok laza szövetsége, mint olyan federális elrendeződés, amely jogi normákat tud kellő eréllyel érvényre juttatni. Ellenkezőleg: sokkal inkább olyannak kell látnunk – érvel *Csaba* –, amelyben a rossz példák meglehetősen ragadósak.

Ebben az összefüggésben kell mindenképpen arról is beszélni, hogy az egyes, még nem euróövezet-beli tagországok számára a jelenlegi környezetben az árfolyampolitika különösen nehéz. Az euró lehető leggyorsabb bevezetése ugyan racionális volt nálunk is, mint pozitív folyamatokat indukáló várakozás, ám az ellenkezője történt. Az MNB inflációkövető politikája nem volt sikeres, a tartós fiskális lazaságok nyomán nem is lehetett: 2001–2008 között 8 éven keresztül vétette el a kitűzött inflációs célt, a monetáris politikának pedig fel kellett adnia a gyorsított euróövezeti belépést. Nem nagyon van más irány, mint az igazodás. Az eurónormák és reformirányok követése kifizetődő lehetett volna, ezeknek az irányoknak a létjogosultsága (ha nem is felsőbbrendűsége) eléggé jól dokumentálható – érvel kétséget nem hagyóan a szerző. Ez a megállapítás – kutatói körökben – valóban nem lehet kétséges.

Összességében a szakmai közönségnek szánt angol nyelvű kötetéről elmondható, hogy olyan igényes, magvas és tanulságos olvasmányt kínál, amelyet minden, a világgazdasági válságot követő időszakról, annak európai és magyar vonatkozásairól többet és mélyebben megérteni igyekvő kutatónak, gazdaságpolitikusnak, politikusnak és persze az egyetemi-főiskolai hallgatóságnak a legjobb szívvel ajánlhatunk.

Magas István

Hivatkozások

- Akerlof, G.* [2007]: The Missing motivation in macroeconomics. *American Economic Review*, AER, Vol. 97., No. 5–36.
- Colander, D. – Holt, R. P. F. – Rosser, J. B., Jr.* [2007–2008]: Live and Dead issues in the methodology of economics. *Journal of Post-Keynesian Economics*, Vol. 30., No. 2., 309–312. o.
- Frydman, R. – Goldberg, M. D.* [2007]: Imperfect Knowledge Economics Exchanges Rates and Risk. Princeton. N. J. Princeton University Press.
- Iverson, T.* [2005]: Capitalism, Democracy and Welfare. Cambridge–New York, Cambridge University Press.
- Soros, G.* [2006]: The Age of Fallability. New York, Public Affairs.

Magas István, a Budapesti Corvinus Egyetem (BCE) Világgazdasági tanszékének vezetője (Doc habil), a CEU Business School tanára. E-mail cím: istvan.magas@uni-corvinus.hu